

**PORTRET JANRIDA MAVZULI KOMPOZITSIYA YARATISHNING
PEDAGOGIK VA METODIK ASOSLARI**

Esanova Hulkar Abdurayim qizi

Guliston davlat pedagogika instituti talabasi

email: hulkaresanova410@gmail.com

Annotatsiya: maqolada portret janri orqali mavzuli kompozitsiya yaratish jarayonining pedagogik va metodik asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, mavzuga asoslangan portret yaratish o'quvchilarning ijodiy faolligi, estetik tafakkuri va psixologik idrokini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Qahramon tanlash, kompozitsion yechim, rang va yorug'lik-soya munosabatlarini ongli qo'llash portretning mazmunan boy, obrazli va psixologik ifodali bo'lishini ta'minlaydi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, mavzuli portret ustida ishlash o'quvchilarda mustaqil ijodiy qaror qabul qilish, badiiy tahlil va obrazni psixologik jihatdan anglash ko'nikmalarini shakllantiradi.

Kalit so'zlar: portret, kompozitsiya, tasviriy san'at, metodika, ijodiy rivojlanish, rang, yorug'-soya, psixologik ifodalilik.

**PEDAGOGICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF
CREATING THEMED COMPOSITIONS IN THE PORTRAIT GENRE**

Esanova Hulkar Abdurayim kizi

Student, Gulistan State Pedagogical Institute

email: hulkaresanova410@gmail.com

Abstract: this article analyzes the pedagogical and methodological foundations of creating themed compositions in the portrait genre. The study results indicate that creating a theme-based portrait serves as an effective tool for developing students' creative activity, aesthetic thinking, and psychological perception. The deliberate selection of the character, compositional solution, and the conscious application of color and light-shadow relationships ensure that the portrait is rich in content, expressive, and psychologically informative. The research also demonstrates that working on themed portraits fosters students' independent creative decision-making, artistic analysis, and the ability to understand the subject psychologically.

Keywords: portrait, composition, visual arts, methodology, creative development, color, light-shadow, psychological expressiveness.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ И МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СОЗДАНИЯ ТЕМАТИЧЕСКОЙ КОМПОЗИЦИИ В ЖАНРЕ ПОРТРЕТА

Эсанова Хулкар Абдураим кизи

студентка Гулистанского государственного педагогического института

email: hulkaresanova410@gmail.com

Аннотация: в статье анализируются педагогические и методические основы процесса создания тематической композиции посредством жанра портрета. Результаты исследования показывают, что создание портрета на основе определённой темы является эффективным средством развития творческой активности, эстетического мышления и психологического восприятия учащихся. Осознанный выбор героя, композиционное решение, применение цветовых соотношений, а также закономерностей света и тени обеспечивают содержательную насыщенность, образность и психологическую выразительность портрета. Исследование также показывает, что работа над тематическим портретом формирует у учащихся навыки самостоятельного принятия творческих решений, художественного анализа и психологического осмысления образа.

Ключевые слова: портрет, композиция, изобразительное искусство, методика, творческое развитие, цвет, светотень, психологическая выразительность.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimida tasviriy san'at fanining o'rni faqatgina badiiy tasvirlash ko'nikmalarini shakllantirish bilan cheklanib qolmaydi, balki shaxsning estetik tafakkuri, ijodiy fikrlashi va emotsional-intellektual rivojiga xizmat qiluvchi muhim pedagogik vosita sifatida namoyon bo'ladi. Ayniqsa, portret janrida mavzuli kompozitsiya yaratish jarayoni o'quvchilarda inson shaxsini anglash, uning ichki kechinmalari va ijtimoiy mohiyatini badiiy ifoda orqali ochib berish qobiliyatlarini rivojlantiradi [12:1]. Portret san'atida asosiy maqsad tashqi o'xshashlikni mexanik tarzda ko'chirish emas, balki shaxsning ruhiy holati, xarakteri, hayotiy tajribasi va jamiyatdagi o'rnini obrazli ifodalashdan iboratdir.

Pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, portret ustida ishlash jarayonida talabalarda kuzatuvchanlik, tahliliy fikrlash va badiiy umumlashtirish ko'nikmalari shakllanadi [1:12]. Mavzuli portret orqali o'quvchi inson psixologiyasini chuqurroq idrok etishga, obrazga individual yondashishga va badiiy qarorlar qabul qilishga o'rganadi. Shu bois tasviriy san'at ta'limida portret janrini metodik jihatdan to'g'ri tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada portret janrida mavzuli

kompozitsiya yaratish jarayonining pedagogik va metodik asoslari, uning bosqichlari hamda ta'lim jarayonidagi samaradorligi ilmiy jihatdan tahlil qilinadi.

METODLAR

Mazkur tadqiqot pedagogika va tasviriy san'at metodikasiga oid nazariy hamda amaliy yondashuvlarga tayangan holda olib borildi. Tadqiqot jarayonida ilmiy adabiyotlarni tizimli tahlil qilish, pedagogik kuzatish, amaliy mashg'ulotlar jarayonini o'rganish va olingan natijalarni umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Ilmiy manbalarni tahlil qilish orqali portret janrida mavzuli kompozitsiya yaratishning pedagogik ahamiyati, uning bosqichlari va o'qitish jarayonidagi metodik yondashuvlar aniqlashtirildi [1:12]. Amaliy tadqiqot jarayoni tasviriy san'at mashg'ulotlari doirasida tashkil etilib, unda o'quvchilarning portret ishlash jarayoni bosqichma-bosqich kuzatildi. Dastlabki bosqichda qahramon tanlash va mavzuni aniqlash metodiga alohida e'tibor qaratildi. Bu jarayonda modelning shaxsiy xususiyatlari, xarakteri, kasbiy faoliyati va ruhiy holati muhokama qilinib, o'quvchilarda obrazga ongli yondashuvni shakllantirish maqsad qilindi [2:45]. Ushbu metod portretning g'oyaviy asosini belgilash va mavzuning aniqligini ta'minlashda muhim rol o'ynadi.

Keyingi bosqichda kompozitsion yechimni ishlab chiqish metodi qo'llanildi. Portretning markaziy nuqtasi, figura holati (pozitsiyasi), fon va yordamchi predmetlar mazmuniy jihatdan asoslab tanlandi. Konstruktiv chizma va proporsiyalarni to'g'ri berish maqsadida bosh va gavdaning umumiy shakli, yuz qismlarining nisbatlari hamda anatomik tuzilishi ustida maxsus mashqlar bajarildi [8:6986]. Ushbu metodlar o'quvchilarda fazoviy tasavvur va konstruktiv fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qildi.

Rang va yorug'lik-soya munosabatlarini tanlashda psixologik yondashuv metodi asos qilib olindi. Obrazning ruhiy holatini ochib berish maqsadida ranglar uyg'unligi, kontrastlar va yorug'lik yo'nalishlari tahlil qilindi. Amaliy mashg'ulotlar jarayonida o'quvchilar rang orqali emotsional holatni ifodalash imkoniyatlarini sinab ko'rishdi, bu esa portretning badiiy ifodaliligini oshirdi [10:4]. Tadqiqotning yakuniy bosqichida natijalarni baholash va umumlashtirish metodi qo'llanildi. Tayyor portret ishlari tahlil qilinib, ulardagi kompozitsion yaxlitlik, psixologik ifodalilik va mavzuga moslik darajasi aniqlashtirildi [4:304]. Olingan ma'lumotlar pedagogik jihatdan tahlil qilinib, mavzuli portret kompozitsiyasini yaratish tasviriy san'at ta'limida samarali metodik yondashuv ekanligi ilmiy asosda xulosalandi.

NATIJALAR

Tadqiqot jarayonida olingan natijalar portret janrida mavzuli kompozitsiya yaratish metodik jihatdan to'g'ri tashkil etilganda, tasviriy san'at ta'limining samaradorligi sezilarli darajada oshishini ko'rsatdi. Amaliy mashg'ulotlar davomida o'quvchilarning portret ishlari tahlil qilinganda, mavzuga asoslangan yondashuv ularning badiiy tafakkuri va ijodiy faolligini rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatgani

aniqlandi. Qahramonning ichki dunyosini ochib berishga qaratilgan portretlar mazmunan chuqur, obrazli va g‘oyaviy jihatdan puxta bo‘lib, tashqi o‘xshashlik bilan bir qatorda psixologik ifodalilikni ham mujassamlashtirdi.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, kompozitsion yechimni ongli ravishda tanlash o‘quvchilarning portret tuzilishini yaxlit holda idrok etishiga yordam berdi. Portret markazini to‘g‘ri aniqlash, figura holatini mavzuga mos tanlash hamda fon va yordamchi predmetlardan maqsadli foydalanish obrazning ijtimoiy va kasbiy xususiyatlarini aniqroq ochib berishga imkon yaratdi. Ayniqsa, predmetlarning mazmuniy yuklama bilan qo‘llanilishi portretni oddiy tasviriy mashq darajasidan chiqarib, badiiy-kompozitsion asarga aylantirdi [9:462]. Rang va yorug‘lik-soya yechimlari bilan ishlash jarayonida o‘quvchilarda rang sezgirligi va emotsional ifoda ko‘nikmalari rivojlandi. Psixologik asosda tanlangan rang uyg‘unliklari portretning emotsional ta‘sir kuchini oshirdi, kontrast va yorug‘lik yo‘nalishlarining ongli qo‘llanilishi esa obraz xarakterini yanada aniqroq ifodalashga xizmat qildi. Yakuniy bosqichda mayda detallar ustida ishlash natijasida ko‘z qarashi, mimika va qo‘l harakatlarining ifodaviyligi kuchayib, obrazning badiiy ishonchliligi ta‘minlandi [4:304]. Shuningdek, tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, mavzuli portret kompozitsiyasi ustida ishlash jarayoni o‘quvchilarda mustaqil ijodiy qaror qabul qilish, badiiy tahlil va o‘z ishiga tanqidiy yondashish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Amaliy mashg‘ulotlar yakunida o‘quvchilarning portret ishlari sifati, mazmuniy chuqurligi va badiiy ifodaliligi sezilarli darajada oshgani kuzatildi. Bu holat portret janrida mavzuli kompozitsiya yaratish tasviriy san‘at ta‘limida samarali pedagogik natijalarni berishini ilmiy jihatdan tasdiqlaydi.

MUNOZARA

Mazkur tadqiqot natijalari portret janrida mavzuli kompozitsiya yaratish tasviriy san‘at ta‘limida samarali pedagogik yondashuv ekanligini tasdiqlaydi. Olingan ma‘lumotlar shuni ko‘rsatadiki, mavzuga asoslangan portret ustida ishlash jarayoni o‘quvchilarning faqat texnik mahoratini emas, balki ularning shaxsiy-estetik qarashlari, ijodiy tafakkuri va psixologik idrokini ham kompleks ravishda rivojlantiradi [6:375]. Bu holat ilgari olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda qayd etilgan natijalar bilan uyg‘un bo‘lib, portret san‘ati orqali shaxsni har tomonlama rivojlantirish mumkinligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Munozara jarayonida aniqlanishicha, mavzuli portret kompozitsiyasida obrazning ichki dunyosini ochib berishga yo‘naltirilgan metodik yondashuv o‘quvchilarda tahliliy fikrlash va badiiy umumlashtirish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Qahramon tanlash bosqichida shaxsning xarakteri, ijtimoiy mavqei va kasbiy faoliyatini hisobga olish portretning g‘oyaviy asosini mustahkamlaydi. Bu esa portretni oddiy o‘xshatish mashqidan chiqib, mazmunan boy, konseptual badiiy asarga aylantiradi. Mazkur jihatlar ilmiy adabiyotlarda ta‘kidlangan shaxsga yo‘naltirilgan

ta'lim tamoyillari bilan bevosita bog'liqdir [1:12]. Shuningdek, kompozitsion yechim, rang va yorug'lik-soya munosabatlarini psixologik asosda tanlash o'quvchilarda badiiy ifoda vositalaridan ongli foydalanish malakasini rivojlantiradi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, rang kontrastlari va yorug'lik yo'nalishining maqsadli qo'llanilishi obrazning emotsional ta'sir kuchini sezilarli darajada oshiradi [10:4]. Bu holat portret san'atida rangning nafaqat estetik, balki didaktik ahamiyatga ham ega ekanligini ko'rsatadi.

Munozara davomida portret kompozitsiyasida fon va yordamchi predmetlarning o'rni alohida ahamiyat kasb etishi aniqlandi. Ularning mazmuniy yuklama bilan qo'llanilishi obrazning ijtimoiy va madaniy kontekstini ochib berishga xizmat qiladi. Ayniqsa, tarixiy yoki kasbiy portretlarda ramziy elementlardan foydalanish talabalarda san'at asarini kontekstual tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantiradi. Bu yondashuv tasviriy san'at ta'limida integrativ fikrlashni rivojlantirish imkonini yaratadi [11:1490]. Shu bilan birga, tadqiqot natijalari ayrim cheklovlarni ham ko'rsatadi. Xususan, mavzuli portret bilan ishlash jarayoni ko'proq vaqt va individual yondashuvni talab etadi. Biroq mazkur cheklovlar pedagog tomonidan to'g'ri rejalashtirish va zamonaviy ta'lim texnologiyalarini qo'llash orqali bartaraf etilishi mumkin [6:375]. Umuman olganda, portret janrida mavzuli kompozitsiya yaratish tasviriy san'at ta'limining samaradorligini oshiruvchi, shaxsni har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiluvchi muhim pedagogik mexanizm sifatida baholanadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, portret janrida mavzuli kompozitsiya yaratish jarayoni tasviriy san'at ta'limida muhim pedagogik ahamiyatga ega bo'lib, u o'quvchilarning nafaqat badiiy-texnik ko'nikmalarini, balki estetik tafakkuri, ijodiy fikrlashi va psixologik tahlil qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, portret ustida ishlash jarayonini mavzuga asoslangan, metodik jihatdan tizimli va bosqichma-bosqich tashkil etish orqali shaxsning ichki dunyosini badiiy haqiqat asosida ochib berish imkoniyati kengayadi.

Mavzuli portret yaratishda qahramon tanlash, kompozitsion yechim, konstruktiv chizma, rang va yorug'lik-soya munosabatlarini ongli ravishda qo'llash o'quvchilarda obrazli tafakkur va mustaqil ijodiy qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantiradi. Ayniqsa, yordamchi predmetlar va fon elementlarining mazmuniy yuklama bilan qo'llanilishi portretning g'oyaviy chuqurligini oshirib, uni oddiy tasvirdan badiiy-pedagogik ahamiyatga ega bo'lgan asarga aylantiradi.

Shuningdek, portret janrida mavzuli kompozitsiya bilan ishlash jarayoni o'quvchilarda inson shaxsiga nisbatan empatiya, kuzatuvchanlik va estetik baholash madaniyatini rivojlantiradi. Bu esa tasviriy san'at ta'limining tarbiyaviy va rivojlantiruvchi funksiyalarini samarali amalga oshirishga xizmat qiladi. Natijada portret san'atini o'qitish jarayonida mavzuli yondashuvdan foydalanish ta'lim sifatini

oshirish, talabalarning ijodiy salohiyatini yuzaga chiqarish va ularni badiiy-estetik jihatdan yetuk shaxs sifatida shakllantirishda muhim omil sifatida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Khudayberdievich, B. A. . (2024). The Role of Physiognomics in Teaching Students to Draw Portraits. Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL), 5(3), 12. <https://doi.org/10.47134/emergent.v3i1.38>
2. Хайров Расим. ИНДИВИДУАЛЬНЫЙ ПОДХОД И СОЗДАНИЕ СИТУАЦИИ УСПЕХА НА УРОКАХ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА. В International Multidisciplinary Research in Academic Science (IMRAS) Volume. 7, Issue 02, February (2024) Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10778131>
3. Odiljon I., Gulnoza H. TALABALARNI CHIZMACHILIK DARSLARIDA IJODIY–KREATIV FIKRLASHGA O'RGATISH //Elita. uz-Elektron Ilmiy Jurnal. – 2024. – T. 2. – №. 1. – С. 355-358.
4. Imomov, F. S. o'g'li . (2023). TARBIYASI OG'IR BOLALARNI QAYTA TARBIYALASHDA TASVIRIY SAN'ATNI O'RNI. SCHOLAR, 1(33), 302–306. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10341543>
5. Pardaboyevich, Jumaboyev Nabi. "O'QUVCHILAR IJODIY FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARNING O'RNI." WORLD OF SCIENCE 6.11 (2023): 87-90.
6. Usmanov Botir Allaberdiyevich. (2025). TASVIRIY SAN'ATDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR: ZAMONAVIY YONDASHUV VA YANGI IMKONIYATLAR. IQRO INDEXING, 16(01), 374-378. <https://worldlyjournals.com/index.php/IFX/article/view/12876>.
7. Pardaboevich, Jumaboev Nabi, and Ibodullaeva Zarifa Tojikulovna. "FACTORS FOR INCREASING SPIRITUAL AND SOCIAL ACTIVITY IN YOUTH EDUCATION." International journal of scientific researchers (IJSR) INDEXING 5.2 (2024): 124-126.
8. Berikbaev, Alisher Alikulovich. "Development of competence skills of art education students." International Journal of Psychosocial Rehabilitation 24.4 (2020): 6984-6988.
9. Юсупова Ш. А., Жумабоев Н. П. ТАСВИРИЙ САНЪАТ ДАРСЛАРИ ОРҚАЛИ ЎҚУВЧИЛАРНИ ИЖОДКОРЛИККА ЎРГАТИШ //Science and Education. – 2021. – Т. 2. – №. 2. – С. 460-464.
10. Baxtiyarova, F. "MODERN TECHNOLOGIES IN DEVELOPING PROFESSIONAL CREATIVE ACTIVITY OF STUDENTS." Ilm-Fan Va ta'lim 1.1 (2023).
11. MORAL AND AESTHETIC PRINCIPLES OF EASTERN THINKERS: APPLICATION IN MODERN EDUCATION / N. Jumaboyev. – International Journal of Artificial Intelligence. – 2025. – № 4. – P. 1489-94.
12. Yusupova Shoxista Alimjanovna. (2025, октябрь 21). IJODIY QOBILIYATLARNI RIVOJLANTIRISHDA KOMPOZITSIYANING PEDAGOGIK AHAMIYATI. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17407745>.
13. Jumaboyev Nabi Pardaboyevich. (2025, октябрь 23). TASVIRIY SAN'AT TA'LIMIDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING QO'LLANILISHI VA ULARNING IJODIY SALOHIYATGA TA'SIRI. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17422062>.